

Zmluvy s bohmi: zmluva ako základ vzťahu medzi človekom a božstvom

Valéria Terézia Dančiaková

*Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
E-mail: valeria.terezia.danciakova@uniba.sk*

Pacts with the Gods: The Pact as the Basis of the Relationship Between Man and Deity

Abstract:

Contract as a base for the relationship between a man and a god in the ancient world is a well-known principle, especially at the centre of Christian theology. However, the concept of a cult as a contract can also be seen in the cultic practices of ancient Rome, which are often portrayed as contradictory to biblical understanding of the concept. Here we would like to introduce the contractual character of the Roma cult as secured by the state to ensure *pax deorum*, following the treatment of biblical terms for contracts, namely, Hebrew תְּרִיב (*berit*) and Greek διαθήκη, along with the textual context of their use. In the last part, we would like to introduce terms πίστις and ομολογώ used in biblical texts in a religious sense as legal terms that are employed in legal ancient sources. The aim is to promote an interdisciplinary discussion on biblical texts, enhancing the possible link between law and cult, and leading to a reinterpretation of these texts within this framework.

Keywords: contract; cult; Bible; Roman law

Kľúčové slová: zmluva; kult; Biblia; rímske právo

DOI: 10.14712/2464689X.2025.34

Financovanie: Táto publikácia je výstupom grantového projektu GUKPOST/8/2025, názov projektu „Teologické pojmy ἔθος, πίστις a ομολογώ ako právna terminológia antického sveta v kontexte rímskeho práva“. Financované EÚ NextGenerationEU prostredníctvom Plánu obnovy a odolnosti SR v rámci projektu č. 09I03-03-V05-00012.

Úvod

Pojem zmluvy v kontexte starovekého kultu nepredstavuje v zásade nejaké novum. Nakoniec kresťanstvo, ktoré je hlavným kultúrnym vplyvom v európskom prostredí, pracuje najmä v prostredí protestantskej línie s týmto pojmom i priamo v názvoch biblických kníh v podobe Stará zmluva a Nová zmluva. Práve koncept zmluvy medzi Bohom a jeho vyvoleným ľudom je centrálnym prvkom judeo-kresťanskej tradície a základom pre dejiny spásy. Zároveň tu nejde len o nejaké hypotetické označenie popisovaných prvkov v týchto textoch, ale samotné texty tento pojem obsahujú a pracujú s ním, či už v hebrejskom, alebo gréckom jazyku.

Kresťanstvo však nevznikalo vo vákuu a jeho základom je samozrejme v prvom rade staroveké židovstvo, obzvlášť judaizmus obdobia druhého chrámu, avšak nie je možné opomenúť ďalšieho kľúčového hráča, ktorým je Rím. Dovoľme si povedať, že vplyv Ríma ako mocnosti nie je možné obmedziť len na princípát, ale je potrebné mapovať prípadné podobnosti a vzájomné vplyvy minimálne v období republiky od obdobia zmlúv uzavretých medzi Rimanmi a Židmi, avšak vhodné je porovnanie kultických prvkov oboch kultúr od najstaršieho obdobia.

Problematika chápania starozmluvného náboženstva v podobe zmluvy je v zásade centrom teologického výskumu a starozmluvný kult býva predstavovaný ako v príkrom rozpore s predstavami súdobých polyteistických kultov. Je pravda, že náboženstvo Hebrejov býva často reakcionistické a vyhraňuje sa voči praktikám okolitých kultov ich odmietaním, no na druhej strane nachádzame aj určité synkretistické tendencie, ako je obriezka, ktorá zďaleka nebola špecifická pre starozmluvný ľud, či radikálny monoteizmus a dualistické predstavy prevzaté zo zoroastrizmu počas babylonského exilu.

Nakoniec je potrebné zamyslieť sa aj nad kultickými praktikami štátu v porovnaní s praktikami súkromných osôb, teda vnímaniu vzťahu s božstvom vo vzťahu k určitému celku a presadzovania súkromných záujmov jednotlivcov vo vzťahu s konkrétnym božstvom. Tu je namieste zdôrazniť aj skutočnosť, že v antickom svete v zásade nie je možné kult oddeliť od iných denných aktivít. Správny vzťah s božstvom bol predpokladom harmonického fungovania tej ktorej spoločnosti a bolo v záujme celku, aby tento vzťah ako harmonický pretrvával. *Pax deorum* alebo život v Božej milosti bol základom pre každodenný pokojný život i jednotlivca.

V príspevku samozrejme nie je možné zmapovať celú komplexnú problematiku zmluvného vzťahu medzi komunitou a božstvom v rímskom a židovskom kultúrnom kontexte, avšak radi by sme ponúkli pohľad na vybrané teologické kategórie z právnohistorického pohľadu, obzvlášť vo vzťahu k rímskemu právu.

1. Rímsky kult ako zmluva

Hlboké previazanie medzi rímskym kultom a právom je jednak v charaktere samotných rituálnych úkonov, ale aj v rôznych inštitútoch predovšetkým procesného práva (*legis actio sacramento*) a jednoznačne v previazanosti štátnej administratívy s kultom.

Významným míľnikom vo vývoji rímskej spoločnosti bolo nepochybne prenesenie zodpovednosti za kultickú prax na štátne orgány. Zabezpečenie priazne bohov už nebolo ponechané na individuálnych členoch komunity, respektíve na hlavách rodín, ale postupná organizácia komunity vo forme štátneho útvaru si vyžiadala vyššie zabezpečenie správneho výkonu jednotlivých rituálnych úkonov, aby tak bolo zabezpečené blaho spoločnosti

ako celku.¹ Takáto zmena bola praktickým dôsledkom vnímania vzťahu s bohmi ako akéhosi právneho vzťahu, zmluvného vzťahu, ktorý zakladal záväzok na oboch stranách.² V zmysle rímskeho formalizmu bolo potrebné zabezpečiť, aby úkony vykonávané ľudskými partnermi tohto vzťahu spĺňali prísne formálne požiadavky na ich platnosť.³ V stávke bolo totiž dobro Rimanov a prosperita Ríma ako štátneho útvaru a cieľom kultickej praxe bolo udržiavanie *pax deorum*, teda „božského mieru“ (mieru s bohmi), a to prostredníctvom *ius divinum* určujúcim vzťah medzi ľuďmi a bohmi.⁴ *Pax deorum* bol totiž základom pre nerušený rast komunity a takýto koncept ako uvidíme nachádzame aj židovskom náboženstve.

Za týmto účelom začali vznikať rôzne kňazské kolégiá, ktoré práve odrážajú mieru previazania kultu s každodennými potrebami nielen jednotlivca, ale aj štátu ako celku, keďže kňazi dosadzovaní do týchto kolégií neboli špeciálne trénovaní teológovia s výlučne teologickým vzdelaním, ale štátni úradníci.⁵ Napríklad kolégium pontifikov a decemvirov bolo vyslovene dosadzované z radov senátorov, čím senát kontroloval interpretáciu znamení.⁶ Samotný výkon povinností spojenými s ich funkciami nebol vždy ponechaný na ich samostatné rozhodovanie, ale v kľúčových otázkach, najmä v čase krízy bola ich primárna úloha poskytnúť možné riešenie po „porade s bohmi“, ktoré však nakoniec schvaľoval senát. V zásade si senát vyžiadal od konkrétneho kolégia odborné posúdenie s vhodným riešením, kolégium situáciu preskúmalo a takéto riešenie poskytlo, no jeho výkon závisel od schválenia senátom, ktorý návrh prijal alebo odmietol. Aj samotná pluralita kolégií bola zárukou, že si nikto nebude uzurpovať moc interpretovať vôľu bohov.⁷

Konkrétne by sme mohli tento proces ilustrovať situáciou, ktorá sa vyskytla v roku 293 p. n. l., kedy Rím sužovala epidémia. Senát sa v tejto otázke obrátil na kňazské kolégium známe pod názvom *viri sacris faciundis* (duo alebo *decemviri*), ktorí boli zodpovední za ochranu a interpretáciu Sibilských kníh.⁸ Odporúčaním bolo importovanie boha Asklépia z mesta Epiadurus do rímskeho kultu. Senát toto odporúčanie prijal a vyslal delegáciu do mesta. Po vykonaní potrebných rituálov sa na loď delegácie nalodil had, symbol boha Asklépia, čo bolo znakom božej priazne. Had bol privezený do Ríma, rozhodol sa vylodiť

¹ GALINSKI, K. Continuity and Change: Religion in the Augustan Semi-Century. In: RÜPKE, J. *A Companion to Roman Religion*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2007, s. 74; ORLIN, E. Urban Religion in the Middle and Late Republic. In: RÜPKE, J. *A Companion to Roman Religion*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2007, s. 59.

² TURCAN, R. *The Gods of Ancient Rome. Religion in Everyday Life from Archaic to Imperial Times*. Edinburgh: Edinburgh University press, 2000, s. 3 – 4.

³ ORLIN, E. *Urban Religion in the Middle and Late Republic*, s. 58; SCULLARD, H. H. *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*. London: Thames and Hudson, 1981, s. 23 – 24.

⁴ SCULLARD, H. H. *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, s. 19, 22, 26 – 27.

⁵ SKŘEJPER, M. *Ius et religio. Právo a náboženství v starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 10; ORLIN, E. *Urban Religion in the Middle and Late Republic*, s. 59 – 60.

⁶ ROSENBERGER, V. Republican Nobles: Controlling the Res Publica. In: RÜPKE, J. *A Companion to Roman Religion*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2007, s. 293.

⁷ ORLIN, E. *Urban Religion in the Middle and Late Republic*, s. 60.

⁸ LIPKA, M. *Roman Gods: A Conceptual Approach*. Leiden/Boston: Brill, 2009, s. 55; ORLIN, E. *Urban Religion in the Middle and Late Republic*, s. 60.

na ostrove v rieke Tiber,⁹ kde bol bohu postavený chrám a výsledkom bolo ukončenie epidémie.¹⁰

Okrem procedúry, ktorá sprevádzala prijímanie rozhodnutí vo veciach kultu aj samotné rituálne úkony mali zmluvný charakter. Toto sa odrážalo jednak v očakávaniach jednotlivcov, ktorí rituály vykonávali ale aj v samotnom prevedení rituálov. V rámci vzťahu medzi jednotlivcom a božstvom, výkon konkrétneho rituálu zakladal obojstranný záväzok, a to v zmysle nepomenovaných kontraktov v podobe *do ut des*. V rámci rímskeho kultu jeho príslušníci očakávali, že na základe poskytnutého plnenia v podobe modlitby, či obete, prosebník môže legitímne očakávať protiplnenie zo strany božstva v zmysle vyslovenej žiadosti.¹¹ Vymoženie takého protiplnenia bolo samozrejme nemožné, ale jeho neposkytnutie zo strany božstva mohlo vyústiť do vnímania tohto božstva ako nedôveryhodného partnera.

Druhým aspektom tohto zmluvného vzťahu bolo samotné plnenie, ktoré poskytoval prosebník. Každý rituálny úkon mal totiž svoju presnú predpísanú formu, ktorú bolo potrebné dokonale splniť v opačnom prípade hrozilo, že prosba nebude vyslyšaná, prípadne hrozila urážka božstva. Ak došlo pri výkone úkonu k chybe, nebolo možné opakovať len určitý chybný krok, ale celý rituál bolo nevyhnutné vykonať úplne odznova.¹² Takýto formalizmus je nakoniec znakom aj rímskeho *ius civile*, kedy pri mnohých úkonoch nedodržanie predpísanej formy vedie k ničotnosti úkonu (tu by sme mohli spomenúť prevod vlastníctva prostredníctvom *mancipatio*, či verbálny kontrakt *stipulatio*).

2. Zmluva v biblických textoch: בְּרִית a διαθήκη

Rovnako ako rímsky kult, aj náboženstvo Hebrejov bolo pôvodne rodinným náboženstvom, náboženstvom otcov, čo sa odráža aj v príbehoch uzavretia zmluvy s jednotlivými patriarchami.¹³

Základnými pojmami, ktoré vyjadrujú zmluvný vzťah medzi božstvom (Bohom) a človekom v biblickej tradícii sú slovo בְּרִית v Starej zmluve a ekvivalentne použité slovo διαθήκη v Novej zmluve. Slovo בְּרִית sa starozmluvných textoch vyskytuje spolu 284-krát a slovo διαθήκη nachádzame v Novej zmluve 33-krát.

Hebrejské בְּרִית v sebe zahrnovalo viacero významových rovín, avšak na tomto mieste by sme chceli zdôrazniť, že v zásade zjednocujúcim prvkom je charakter dohody v zásade v jej najširšom zmysle. Tieto významové roviny je možné rozdeliť na dva primárne typy vzťahov, ktoré pojem označuje a to samozrejme právny vzťah medzi ľudskými partnermi a potom je to založenie právneho vzťahu medzi božským subjektom a ľudským partnerom. Pokiaľ ide o בְּרִית kde sú subjektami právneho vzťahu ľudia, môžeme identifikovať tri hlavné významy: 1) dohoda v zmysle spojeneckej zmluvy, priateľskej zmluvy; 2) konštitúcia, nariadenie; 3) dohoda, prisaha.¹⁴

⁹ Zvyšky tohto chrámu sa na ostrove nachádzajú dodnes a rovnako ostrov stále slúži ako miesto poskytovania zdravotnej starostlivosti, nakoľko sa na ňom nachádza nemocnica.

¹⁰ Pravdepodobne z dôvodu vytvorenia karanténnej zóny na ostrove.

¹¹ TURCAN, R. *The Gods of Ancient Rome*, s. 3 – 4.

¹² SCULLARD, H. H. *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, s. 23 – 24.

¹³ JACOB, E. *Theology of the Old Testament*. New York/Evanston: Harper & Row Publishers, 1958, s. 212.

¹⁴ STRONG, J. *The new Strong's complete dictionary of Bible words*. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1996, s. 333.

V samotnom texte Starej zmluvy nachádzame obe hlavné významové roviny, teda samozrejme označenie právneho vzťahu medzi Bohom a jeho vyvoleným národom, ale aj ברית ako označenie vzťahu medzi ľudskými subjektami. Nachádzame tu teda zmienené zmluvy o priateľstve či pokoji (Gn 14,13¹⁵; 21,22nn¹⁶; 26,27nn¹⁷; 31,43–44¹⁸; 1 Kr 5,26¹⁹; 15,18 – 19²⁰; 1 Sam 23,18), rovnako je možné však nájsť i zmienku o manželskej zmluve (Mal 2,14²¹), pričom významné sú však aj vazalské zmluvy (Joz m9. 11 – 15; 1 Sam 11,1; 2 Sam 3,12) a dokonca spojenecké zmluvy (Oz 12,1 – 2²²).

Ako sme už spomínali vyššie, rímsku kultickú prax v zmysle zmluvy sprevádzal prísny formalizmus vo vzťahu k jednotlivým kultickým úkonom. Z textov Starej zmluvy nie je badateľná jednotná forma, ale napriek tomu rôzne udalosti uzavretia zmluvy sú sprevádzané určitými úkonmi, či už je to hostina, vytvorenie pamätníka (strom, skala a iné) alebo obetovanie zvieratá.²³ Na takúto formu nakoniec odkazuje aj snaha o vypátranie etymologického pôvodu slova ברית, kde jednou z možností je koreň ברה s významom jesť, čo by mohlo byť odkazom práve na hostiny, ktoré by sprevádzali uzavretie zmluvy, na čo potom aj odkazovali aj každoročné slávnosti a hodovania ako na sviatok Stánkov (Sukkot) ako pripomienka Božej starostlivosti.²⁴ Na tomto mieste by sme však radi vyzdvihli práve posledný sprievodný úkon, teda obetovanie zvieratá, ako možnú pôvodnú formu, ktorá sprevádzala uzavretie zmluvy a to vzhľadom na slovné spojenie כרת ברית, ktoré je technickou frázou pre „uzavretie“ zmluvy, avšak slovo כרת samo o sebe znamená rezať, či sekať

¹⁵ Jeden z tých, čo utiekli, prišiel a oznámil to Hebrejovi Abrámovi, ktorý býval pri duboch Amorejčana Mamreho, Eškólovho a Anérovho brata. Týchto spája s Abrámom zmluva o priateľstve.

¹⁶ 27 Vtedy Abrahám vzal ovce i dobytok, dal to Abimelechovi a obaja uzavreli zmluvu. 28 Potom Abrahám oddelil zo stáda sedem oviec. 29 Abimelech sa spýtal Abraháma: „Čo má znamenať tých sedem oviec, ktoré si oddelil?“ 30 On odpovedal: „Vezmi si odo mňa týchto sedem oviec na svedectvo, že túto studňu som vykopal ja.“ 31 Preto sa to miesto nazýva Beér-Šeba, lebo obaja tam prisahali. 32 Takto uzavreli zmluvu v Beér-Šebe. Potom sa Abimelech a veliteľ jeho vojska Pichól pobrali a vrátili sa na územie Filištíncov.

¹⁷ 27 Izák im vtedy povedal: „Prečo ste prišli ku mne, veď ma nenávidíte a odohnali ste ma od seba!“ 28 Oni na to odpovedali: „Presvedčili sme sa, že Hospodin je s tebou. Preto sme si povedali: Mali by sme uzavrieť prísahu zmluvu – medzi nami a tebou –, 29 že nám neublížiš, ako sme ti ani my neublížili. Veď sme ti preukazovali len dobro a prepustili sme ťa v pokoji. Ty si teraz Hospodinov požehnaný.“ 30 Potom im pripravil hostinu a oni sa najedli a napili. 31 Včasráno vstali a prísažne uzavreli zmluvu. Izák ich potom prepustil a oni odišli od neho v pokoji.

¹⁸ 43 Nato Labán Jákobovi odpovedal: „Tieto dcéry sú moje dcéry, títo synovia sú moji synovia a toto stádo je moje stádo; všetko, čo vidíš, je moje! Čo však môžem dnes urobiť pre svoje dcéry a pre ich synov, ktorých porodili? 44 Pod' teda, uzavrieme spolu zmluvu a nech je Boh svedkom medzi mnou a tebou!“

¹⁹ 26 Hospodin obdaril Šalamúna múdrosťou, ako mu prisľúbil. Medzi Chirámom a Šalamúnom vládol pokoj. Uzavreli vzájomnú zmluvu.

²⁰ 18 Asa vzal všetko striebro a zlato, čo zostalo v pokladniciach Hospodinovho domu a kráľovského paláca, a odovzdal to svojim služobníkom. Nato ich kráľ Asa vyslal k sýrskemu kráľovi Ben-Hadadovi, synovi Tabrimmóna, syna Chezjóna, sídliacemu v Damasku, s odkazom: 19 „Viaz' nás vzájomná zmluva, ako bola medzi mojím a tvojím otcom! Tu ti posielať dar, striebro a zlato. Choď a zruš svoju zmluvu s izraelským kráľom Bašom, aby odtiahol odo mňa.“

²¹ 14 Pýtate sa: „Prečo?“ Preto, že Hospodin je svedkom medzi tebou a ženou tvojej mladosti, ktorej si sa spreneveril, hoci ona ti je družkou a ženou podľa zmluvy.

²² 1 „Klamstvom ma obohnal Efrajim, podvodom dom Izraela, aj Júda sa stále potuluje s bohmi, svätým božstvám ostáva verný. 2 Efrajim je pastierom vetra, za východným vetrom sa ženie celý deň, množí lož a násilie. Uzatvárajú zmluvu s Asýriou, olej je dopravovaný do Egypta.

²³ LÉON-DUFOUR, X. a kol. *Slovník biblickej teológie*. Trnava: Dobrá kniha, 2015, s. 1053 – 1054.

²⁴ JACOB, E. *Theology of the Old Testament*, s. 210, 213.

a zrejme odkazuje na kultický úkon rozseknutia zvieraťa, pričom medzi jeho polovicami mali prechádzať obe zmluvné strany na znak vzniku záväzku.²⁵ Znak prechodu k určitému formalizmu by sme snád' mohli vidieť jednak v Deuteronomistickej reforme, teda prijatí zákonníka, ktorého dodržiavanie malo byť zárukou zotrvania v zmluvnom vzťahu s Hospodinom, čo bolo dôsledkom usadenia sa a prechodu k monarchii.²⁶ Nakoniec odkazy na prílišný formalizmus nachádzame aj v textoch prorokov, ktoré práve kritizujú formálne dodržiavanie zákony a vykonávanie kultických úkonov, ale nevedú k skutočným zmenám v spoločnosti,²⁷ ako to je vyjadrené asi v najznámejšom verši Oz 6,6:

„lebo milosrdenstvo chcem, a nie obetu, poznanie Boha viac ako spaľované obety.“

Prvú zmluvu druhej kategórie, kde na jednej strane vystupuje ako subjekt Boh a na druhej strane ľudský partner, či už ako jednotlivec alebo kolektívne nachádzame už v 6. a 9. kapitole knihy Genesis, kde uzatvára Boh zmluvu s Noáchom a následnej cez neho aj s celým ľudstvom, ktorému sľubuje, že už sa ho nikdy nepokúsi zničiť, čoho znakom má byť dúha na oblohe.²⁸

Zmluvu významnú pre Izrael ako národ nachádzame následne v Genesis 15 a 17, kde Boh uzatvára zmluvu s Abrahámom a do budúca aj cez jeho syna Izáka s jeho potomstvom. V prvej zmienke by sme snád' mohli hovoriť o stipulácii zo strany Hospodina, keďže tu sa nespomínajú nejaké záväzky zo strany človeka:²⁹

²⁵ BROWN, F. et al. *A Hebrew and English lexicon of the Old Testament: with an appendix containing the biblical Aramaic*. Oxford: Clarendon Press, 1906, s. 137; JACOB, E. *Theology of the Old Testament*, s. 210.

²⁶ CORELAN, J. E. The Prophets and Sacrifice. *Theological Studies Journal*, 1939, s. 413; JACOB, E. *Theology of the Old Testament*, s. 214 – 215.

²⁷ Am 5, 21 – 24: 21 Nenávidím, zavrhnem vaše sviatky a nemôžem cítiť vaše slávnostné zhromaždenia. 22 Keď mi totiž prinášate spaľované a pokrmové obety, tie neobľubujem a obetu spoločenstva z vášho vykŕmeného dobytku ani neokúsím. 23 Odstráň odo mňa hluk tvojich piesní, brnkánie tvojich hárf nechcem počúvať. 24 Ale nech prúdi ako voda právo a spravodlivosť ako nevysychajúci potok!; Oz 8, 11 – 13: 11 Keďže Efrajim rozmnožil oltáre, stali sa pre neho oltármi na hriech. 12 Napísal som im množstvo svojich zákonov, no pokladajú ich za cudzie. 13 Ako obety obetujú moje dary, jedia mäso – Hospodin v nich nemá záľúbenie. Teraz si spomenie na ich vinu a potrestá ich hriechy – oni sa vrátia do Egypta.; Mich 6, 6 – 8: 6 „S čím mám predstúpiť pred Hospodina a skloniť sa pred Bohom výsosti? Mám predstúpiť pred neho so spaľovanými obetami a s jednoročnými teľcami? 7 Má Hospodin záľubu v tisícoch baranov a v desaťtisícoch potokov oleja? Mám dať svojho prvorodeného za svoj priestupok, plod svojho tela za svoj hriech?“ 8 Hospodin ti oznámil, človeče, čo je dobré a čo žiada od teba: len zachovávať právo, milovať láskavosť a v pokore chodiť so svojim Bohom.

²⁸ Gn 6,18: *S tebou uzavriem zmluvu; do korábu vojdeš ty, tvoji synovia, tvoja žena a tvoje nevesty.*; Gn 9,9: „*Uzatváram svoju zmluvu s vami i s vašim potomstvom*; Gn 9,11: *Uzatváram s vami svoju zmluvu, že voda potopy už nezničí nijakého živého tvora a nebude už potopy, ktorá by zničila zem.*“; Gn 9,12: *Boh povedal: „Toto je znamením zmluvy, ktorú uzatváram medzi mnou a vami a všetkými živými tvormi, čo sú s vami, pre všetky budúce pokolenia.*; Gn 9,13: *Svoju dúhu som položil na oblak, aby bola znamením zmluvy medzi mnou a zemou.*; Gn 9,15: *rozpomeniem sa na svoju zmluvu medzi mnou a vami a všetkými živými tvormi; voda už nebude potopou na zničenie všetkých živých tvorov.*; Gn 9,16: *Keď sa na oblaku ukáže dúha, pozriem na ňu a rozpomeniem sa na večnú zmluvu medzi Bohom a každým živým tvorom na zemi.*“; Gn 9,17: *Boh povedal Noachovi: „Toto je znamenie zmluvy, ktorú som ustanovil medzi mnou a každým živým tvorom na zemi.*“

²⁹ KWAKKEL, G. Berith and Covenants in the Old Testament. A Contribution to a Fruitful Cooperation of Exegesis and Systematic Theology. In: BURGER, H. et al. *Covenant: A Vital Element of Reformed Theology*. Boston/Leiden: Brill, 2022, s. 28 – 29.

V ten deň uzavrel Hospodin zmluvu s Abrahámom a povedal: „Tvojmu potomstvu dám túto krajinu od Egyptského potoka až po Veľkú rieku, rieku Eufrat, (15,18)

V ostatných prípadoch už je však minimálne ako podmienka a znak trvania zmluvy uložená obriezka, ktorú má vykonať na sebe Abrahám aj jeho potomstvo:

*Uzavriem zmluvu medzi mnou a tebou a veľmi ťa rozmnožím. “(17, 2)
„Toto je moja zmluva s tebou: Staneš sa otcom mnohých národov. (v. 4)
Toto je moja zmluva medzi mnou, vami a tvojím budúcim potomstvom, ktorú budete zachovávať:
Každá osoba mužského rodu spomedzi vás bude obrezaná. (v. 10)
Obrezaný musí byť každý, čo sa narodil v tvojom dome, alebo bol kúpený za peniaze. Takto bude
moja zmluva znamením večnej zmluvy na vašom tele. (v. 13)*

Vo vzťahu k zmluve, ktorú uzatvára Boh s ľudským partnerom sa vynárajú názory, podľa ktorých v tomto prípade ide o jednostrannú zmluvu, kde len Boh sa k niečomu zaväzuje, dokonca že by šlo o jednostranný právny úkon v podobe testamentu.³⁰ Každá z týchto zmlúv však obsahuje aj obligácie uložené ľudskému subjektu, pričom minimalisticky je obligáciou poslušnosť voči Hospodinovi. Avšak nachádzame aj konkrétne požiadavky na konkrétne konanie. V prípade zmluvy s Noáchom je povinnosť vystaviť archu a zhromaždiť po páre z každého zvieraťa. Snáď v závere príbehu zmluva s ľudstvom ako takým sa dala považovať za jednostranný právny úkon. V prípade Abraháma je to povinnosť obriezky, ktorá je uložená jemu aj jeho potomstvu. Zmluvu uzavretú na Sinaji sprevádzajú už viaceré požiadavky v podobe 10 prikázaní, ktorých porušovanie vedie k viacerým obnovám zmluvného vzťahu, prípadne k sankciám voči vyvolenému ľudu (napríklad babylonský exil, zničenie prvého chrámu). Prepojenie zmluvy so zákonom (Tórou) sa tak stáva základom zmluvného vzťahu, ako o tom nasvedčuje aj prisľub obnovenia zmluvy u Jeremiáša:

Jer 31,33 „Toto však bude zmluva, ktorú uzavriem s domom Izraela po týchto dňoch,“ znie výrok Hospodina. „Svoj zákon vložím do ich vnútra a vpišem ho do ich srdca. Budem im Bohom a oni budú mojim ľudom.

Vo všeobecnosti je minimálnou požiadavkou pre platnosť zmluvy s Hospodinom vernosť a poslušnosť ľudu.³¹ Toto opakované porušovanie zmluvných podmienok nakoniec vedie k zrušeniu pôvodného zmluvného vzťahu³² a k potrebe uzavretia radikálne novej

³⁰ Pozri LÉON-DUFOUR, X. et al. *Slovník biblickej teológie*, s. 1058; KITTEL, G. – FRIEDRICH, G. (eds.) – BROMILEY, G. W. (prekl.). *Theological Dictionary Of The New Testament. Abridged in One Volume*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1985, s. 143.

³¹ JACOB, E. *Theology of the Old Testament*, s. 211.

³² Jer 22, 9: 8 Mnohé národy prejdú popri tomto meste a jeden druhého sa bude pýtať: „Prečo Hospodin takto urobil s týmto veľkým mestom?“ 9 Odpovedia im: „Pretože opustili zmluvu s Hospodinom, svojim Bohom, a klaňali sa cudzím bohom a slúžili im.“; Iz 24,5 Zem poškvnili jej obyvatelia, tí, čo prestupovali zákony, prekračovali ustanovenia, porušovali večnú zmluvu.; Jer 11,8 Oni však nepočúvali, ani nezbystrili sluch, ale každý kráčaľ v tvrdom svojom zlého srdca. Splním na nich všetky slová tejto zmluvy, ktorú som im dal, aby ju zachovávali, ale nerobili tak.“; Jer 11,10 Vrátili sa k hriechom dávnych otcov, odopreli poslúchať moje slová, ba chodili za inými bohmi, aby im slúžili. Dom Izraela a dom Júdu porušili zmluvu, ktorú som uzavrel s ich otcami.“; Oz 8,1 Roh k ústam!“ Hospodin je ako orol krúžiaci nad domom: „Porušili

zmluvy.³³ Zmluvy, ktoré nasledujú po Sinajskej zmluve sú potom buď rozšíreniami pôvodnej, prípadne jej obnoveniami. Tu by sme mohli vidieť paralelu s prípadom novácie, kde v zásade rímske právo pôvodne nepoznalo len jednoduchú úpravu zmluvy cez dodatok, ale bolo potrebné zmluvu v prípade akejkolvek zmeny uzatvárať nanovo, čím sa pôvodná zmluva zrušila, čo zrejme stojí práve za množstvom zmlúv medzi Bohom a jeho ľudom, prípadne jeho zástupcami v podobe individuálnych zmlúv za účelom potvrdenia a záruky pôvodnej zmluvy s ľudom,³⁴ ktoré v biblických textoch nachádzame. Vrcholom týchto opakovaných novácií je nakoniec uzavretie Novej zmluvy s ľudstvom ako celkom. Príkladom takejto novácie by mohli byť aj zmluvy spomínané v knihe Exodus, a to v kapitole 24³⁵ a potom v kapitole 34³⁶. zmluva v kapitole 34 je totiž potrebná ako dôsledok nevery Izraela voči prvej zmluve a kapitola 34 opisuje vytvorenie dosiek zákona po rozbití pôvodných. Otázka Kwakkela,³⁷ čo sa stalo so zmluvou v kapitole 24 nie je úplne na mieste. Buď ide v tomto prípade o nováciu, a teda bola vytvorená nová za účelom nahradenia pôvodnej, pre nejaké jej nedostatky, alebo pôvodná zanikla pre porušenie zmluvných ustanovení zo strany ľudu a teda opäť ide o zmluvu novú v každom prípade by zmluva v kapitole 24 zanikla.

Významným aspektom uzavretia zmluvy medzi Bohom a jeho ľudom je dosiahnutie cieľa, ktorého ekvivalent nachádzame aj v rímskomulte. Týmto cieľom je שְׁלֵמָה ako vše objímajúci pokoj, ktorý prináša blažený život nielen jednotlivcovi, ale aj komunite ako celku a samotný Boh je s týmto pokojom identifikovaný.³⁸ Takto je komunita zodpovedná za pokoj jednotlivca, ale aj jednotlivec je zodpovedný za pokoj komunity (individuálny aspekt sa postupne v starozmluvných textoch zdôrazňuje stále viac). Práve náprotivkom hebrejského שְׁלֵמָה je rímske *pax deorum* a v tomto kontexte si všimame aj prechod kultických povinností z jednotlivca na štátom organizovaný centrálny kult a rovnako táto zmena prichádza so zmenou spoločenstva z kmeňovej organizácie na štátny útvar s centrálnou mocou panovníka. Je tu vzájomný prísľub ochrany za poslušnosť, vzdávanie úcty, princíp, ktorý nakoniec nie je natoľko odlišný od pohanského kultu Rimanov. Izrael bude božim

moju zmluvu a vzbúrili sa proti môjmu zákonu.; Mal 2,8 Vy ste však odbočili z cesty, svojím učením ste mnohých doviedli k pádu; porušili ste levitskú zmluvu,“ vraví Hospodin zástupcov.

³³ Iz 55,3 Nakloňte si uši a počťte ku mne, počúvajte a budete žiť. Uzavriem s vami večnú zmluvu, preukážem milosrdenstvo prisľúbené Dávidovi.; Iz 61,8 „Ja, Hospodin, milujem právo, nenávidím lup prinesený na spaľovanú obeť, verne ich odmením podľa skutkov a uzavriem s nimi večnú zmluvu.; Jer 31,31 Hľa, blíži sa čas,“ znie výrok Hospodina, „keď uzavriem novú zmluvu s domom Izraela a s domom Júdu.; Jer 31,33; Ez 16,60 Potom sa však rozpomeniem na svoju zmluvu s tebou, uzavretú v dňoch tvojej mladosti, a ustanovím ti večnú zmluvu.

³⁴ JACOB, E. *Theology of the Old Testament*, s. 212.

³⁵ 7 Potom vzal knihu zmluvy a nahlas z nej čítal ľudu, ktorý vyhlásil: „Poslušne splníme všetko, čo povedal Hospodin.“ 8 Nato Mojžiš vzal krv, pokropil ňou ľud a povedal: „Toto je krv zmluvy, ktorú s vami uzavrel Hospodin podľa všetkých týchto slov.“

³⁶ 8 Mojžiš sa rýchlo sklonil až po zem, klaňal sa 9 a hovoril: „Pane, ak som získal tvoju priazeň, prosím, Pane, poď medzi nás! Je to síce tvrdošíjný ľud, ale odpusť nám viny a hriechy a prijmi nás ako svoje vlastníctvo.“ 10 Vtedy Hospodin povedal: „Ja s vami uzavriem zmluvu. Pred všetkým tvojím ľudom budem robiť divy, aké sa nestali na celej zemi ani v nijakom národe. Všetok ľud, uprostred ktorého si, uvidí Hospodinovo dielo. To, čo s tebou urobím, vyvolá úžas.“

³⁷ KWAKKEL, G. *Berith and Covenants in the Old Testament*, s. 30.

³⁸ Sud 6, 24: 24 Gideón tam postavil oltár na počesť Hospodinovi a nazval ho: „Hospodin je pokoj.“ V abiezzerovskej Ofre je dodnes.

národom, ktorý zachováva božie zákony a za to bude vyzdvihnutý nad ostatné národy.³⁹ Zmena v organizácii kultu je obzvlášť viditeľná v po-exilovom období, kedy sa mediátormi zmluvy medzi Bohom a ľudom stávajú kňazi (dovtedy to boli jednotlivci ako Mojžiš, či aktuálny kráľ),⁴⁰ podobne ako to bolo v podobe pontifikálnych kolégií v Ríme, paralelou je aj prechod tejto kňazskej moci z kráľa na kňazov kultu, podobne ako tomu bolo po zániku kráľovstva v Ríme, kde pôvodná funkcia kráľa ako *rex sacrorum* prešla na individuálny kňazský úrad a neskôr sa postupne stal dominantným *pontifex maximus*, ktorého paralelou by mohol byť židovský veľkňaz.

S gréckym pojmom *διαθήκη* sa prvýkrát stretávame v Septuaginte (LXX), kde je použitý na preklad pôvodného hebrejského כְּרִית. Rozhodnutie využiť slovo *διαθήκη* ako ekvivalent pre כְּרִית niektorí vysvetľujú ako vedomý interpretačný zámer, a to vzhľadom na dominantný význam tohto slova ako testament, uložená dispozícia, čím sa mala zdôrazniť autorita toho, ktorý tento právny úkon robí.⁴¹ V ojedinelých prípadoch sa však *διαθήκη* nachádza aj ako ekvivalent iných výraz, a to svedectvo (Ex 27, 21 alebo zákon v Joz 4, 16), pričom však aj v týchto prípadoch ide o prípady s prvkami právneho vzťahu.⁴² V neskorších prekladoch napríklad Aquila s Symmachus preferujú pojem συνθήκη, ktoré sa významovo viac už približuje pôvodnému hebrejskému významu, teda sa prekladá ako dohoda, ustanovenie, či zmluva.⁴³

Samotný pojem *διαθήκη* môžeme rozoznávať vo viacerých významových rovinách:⁴⁴

1. V helenistickej gréčtine ako príkaz,⁴⁵ inštitúcia
2. Ako technický termín helenistickej gréčtiny pre poslednú vôľu (testament)⁴⁶
3. Aristofanes slovo v jednom prípade používa v zmysle dohody, zmluvy⁴⁷
4. Neisto je dosvedčený význam v zmysle ustanovenie, či nariadenie

Liddel a Scott uvádzajú ako možné preklady *διαθήκη* – dohovor, dohoda, pakt, zmluva, testament,⁴⁸ a Sophocles dokonca *foedus*.⁴⁹

Použitie pojmu *διαθήκη* v texte Novej zmluvy, hoci ten je pôvodne gréckym textom, je dedičstvom výberu tohto pojmu pre preklad slova כְּרִית v starozmluvných textoch, aby tak

³⁹ KITTEL, G. – FRIEDRICH, G. (eds.) – BROMILEY, G. W. (prekl.). *Theological Dictionary Of The New Testament. Abridged in One Volume*, s. 142 – 143.

⁴⁰ JACOB, E. *Theology of the Old Testament*, s. 213.

⁴¹ LÉON-DUFOUR, X. et al. *Slovník biblickej teológie*, s. 1058.

⁴² KITTEL, G. – FRIEDRICH, G. (eds.) – BROMILEY, G. W. (prekl.). *Theological Dictionary Of The New Testament. Abridged in One Volume*, s. 141.

⁴³ PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, s. 1165.

⁴⁴ KITTEL, G. – FRIEDRICH, G. (eds.) – BROMILEY, G. W. (prekl.). *Theological Dictionary Of The New Testament. Abridged in One Volume*, s. 143.

⁴⁵ Tak aj PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012, s. 333.

⁴⁶ PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, s. 333; STRONG, James. *The new Strong's complete dictionary of Bible words*, s. 60, 601; GRIMM, C. L. – THAYER, J. H. (ed., prekl.). *A Greek-English Lexicon of the New Testament*. Piscataway: Gorgias Press, 2010, s. 136 – 137.

⁴⁷ PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, s. 333. Rovnako v zmysle kontraktu dohody uvádza význam aj Strong v STRONG, J. *The new Strong's complete dictionary of Bible words*, s. 60, 601; GRIMM, C. L. – THAYER, J. H. (ed., prekl.). *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, s. 136 – 137.

⁴⁸ LIDDELL, H. G. – SCOTT, R. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 394 – 395.

⁴⁹ SOPHOCLES, E. A. *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*. New York: C. Scribner's Sons, 1900, s. 360 – 361.

bola vyjadrená kontinuita medzi udalosťami Novej a Starej zmluvy. Z tejto skutočnosti samozrejme vyplýva aj interpretácia pojmu ako testamentu, pričom účelom má byť polo-
 ženie dôrazu na subjekt, ktorý takýto vzťah iniciuje a podľa Kwakkela ide o dar udelený
 jeho ľuďom, respektíve dispozícia v ich prospech,⁵⁰ pričom aj v tejto interpretácii sa stre-
 távame so zdôraznením jednostrannosti, hoci my sa s takouto interpretáciou nestotožňuje-
 me. I v prípade novozmluvného konceptu zmluvy sa vyžaduje vernosť a poslušnosť Bohu
 a v prípade starozmluvného konceptu jednoznačne vyplývali z tohto vzťahu ľudským sub-
 jektom aj záväzky, ktoré sa konkretizovali v Zákone. Nová zmluva nakoniec neopúšťa
 podmienku dodržiavania Zákona, avšak jednoznačne zdôrazňuje potrebu upustiť o číreho
 formalizmu.⁵¹ Ten kto Boha odmieta, nebude participovať na zmluvných dobrodeniach.
 Tak by sme snád mohli vidieť ďalší rozdiel oproti rímskemu kultu neustálym napätím
 medzi oficiálnym centralizovaným kultom a z neho vyplývajúcimi tendenciami k forma-
 lizmu, ktorý bol naopak základom rímskeho kultu v porovnaní s požiadavkou na správny
 obsah viery a vzťahu k Bohu, ktorý sa má v prvom rade odzrkadliť v medziľudských vzťa-
 hoch. Osobný vzťah s Hospodinom je základom aj pre morálku národa, čo sa nedá povedať
 o rímskej spoločnosti. Bohovia rímskeho panteónu nie sú zákonodarcami a neurčujú
 morálku spoločnosti ako takej. Je pravda, že nejaké správanie môžu vnímať negatívne
 a prípadne potrestať, ale sami nedávajú Rimanom morálny kódex.⁵²

Pokiaľ ide o samotnú významovú rovinu pojmu *διαθήκη* dovoľíme si tvrdiť, že jeho
 zúženie na význam testament ako jednostranný právny úkon nezodpovedá obsahu textov,
 kde sa pojem vyskytuje. Dovoľíme si ponúknuť ako vysvetlenie možnú nedostatočnú zna-
 losť jazyka zo strany autorov textu LXX, ktorá je napísaná koiné gréčtinou, teda formou
 gréčtiny ktorá je pre jej užívateľom druhým, naučeným jazykom. Tu by sme sa radi pris-
 tavili pri možnom význame pojmu v podobe *foedus*⁵³ ako spojeneckej zmluvy, ktorú
 poznali aj Rimania⁵⁴ a predstavovala slávnostne uzavretú zmluvu, ktorá zakladala priateľ-
 stvo, mier a spojenectvo medzi Rímom a iným štátom na večnosť.⁵⁵ Snád aj v takomto
 pojatí významu oboch pojmov, teda בְּרִית a *διαθήκη* by sme mohli vnímať zmluvný vzťah
 medzi Bohom/ bohmi a ľudskými subjektami. Nakoniec účelom tohto vzťahu je ochrana
 ľudských subjektov pred nepriazňou nielen osudu, ale aj pred nepriateľmi, a to platí tak

⁵⁰ KWAKKEL, G. *Berith and Covenants in the Old Testament*, s. 35.

⁵¹ Rim 2, 13: Lebo pred Bohom nie sú spravodliví poslucháči Zákona, ale ospravedlnení budú plnitelia Zákona.; Rim 7,6: Ale teraz sme boli oslobodení od Zákona, pretože sme zomreli tomu, čo nás väzovalo, takže teraz slúžime novým spôsobom Duchu, a nie starým spôsobom litery.; Gal 2, 16: Ga 2,16: však vieme, že človek nie je ospravedlnený zo skutkov podľa Zákona, ale iba vierou v Krista Ježiša. Aj my sme uverili v Ježiša Krista, aby sme boli ospravedlnení z viery v Krista, a nie zo skutkov podľa Zákona, lebo zo skutkov podľa Zákona nebude nikto ospravedlnený.

⁵² LIEBESCHUETZ, J. H. W. G. *Continuity and Change in Roman Religion*. Oxford: Oxford University Press, 1979, s. 39 – 54.

⁵³ SOPHOCLES, E. A. *Greek Lexicon Of The Roman And Byzantine Periods*, s. 360 – 361.

⁵⁴ Ako príklad by sme mohli uviesť *Romanorum et Carthaginiensium foedus* z 509 p. n. l., *Romanorum et Aetoliorum foedus* z 212/211 p. n. l., ako i samotné zmluvy uvádzané Jozefom Flaviom medzi Rímom a židovským národom reprezentovaným Hasmoneovskou dynastiou, a to *Romanorum et Iudaeorum foedus* z 160 p. n. l. a *Foedus Romanorum et Hyrcani* z rokov 132, a 26 a 107 p. n. l. a množstvo iných.

⁵⁵ SHERWIN-WHITE, A. – CORNELL, T. (2015, December 22). *foedus*. In: *Oxford Classical Dictionary*. [online]. 22. 12. 2015 [cit. 2025-06-24]. Dostupné na: <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-2693>.

pre židovstvo a kresťanstvo, ako aj pre rímsky kult. Boh je teda spojencom svojho národa a prisľubuje mu v prípade potreby ochranu.⁵⁶

Skutočne výrazným rozdielom oproti rímskemu kultu je subjekt, ktorý zmluvu medzi Bohom/božstvom a ľudským partnerom iniciuje. Kým v rímskom kulte je to práve ľudský prosebník, ktorý v zmysle *do ut des* akoby núti božského partnera ku konaniu poskytnutím plnenia a očakávaním protiplnenia, v judeo-kresťanskej tradícii je iniciátorom zmluvy práve Boh, ktorý ponúka svoju ochranu a prosperitu ľudu a na oplátku ako protiplnenie očakáva vernosť a poslušnosť. V tomto zmysle je zmluva v Biblii darom od Boha, kde Boh sám vstupuje do vzťahu s jeho ľuďmi a zakladá preň záväzok ktorý je vyjadrený vo forme zákona.⁵⁷ Ďalším rozdielom by snáď bola trvácnosť tejto zmluvy, keďže ako vidíme ide naozaj o trvalý právny vzťah, ktorí sa v zásade neruší a i v prípade jeho narušenia porušením zmluvných podmienok dochádza opakovane k jeho obnove. V prípade rímskeho kultu prosebník v rámci každého úkonu, kde božstvo o niečo žiada v zásade vytvára nový zmluvný vzťah. Hoci na druhej strane by sme snáď oficiálny štátny kult zodpovedný za udržiavanie *pax deorum* mohli rovnako vnímať ako trvalý vzťah, kde sa očakáva trvalá ochrana božstiev zodpovedných za blaho Ríma, aspoň teda tých, ktoré mali pridelených svojich kňazov (*flamines*), ako boli Jupiter, Mars a Quirinus, samozrejme s neskoršími obmenami.⁵⁸

3. Zmluvná terminológia v Biblii a prameňoch práva: *ομολογώ*

Okrem samotného pojmu zmluvy, ktorý je základom pre identifikáciu vzťahu medzi Hospodinom a jeho národom v Biblii nachádzame aj iné pojmy, ktoré v týchto textoch bývajú spájané s otázkou viery, avšak inde sú termínmi právneho charakteru. V krátkosti by sme tu chceli odkázať napríklad na slovo *ἔθος* použité v Skutkoch apoštolov 16. kapitole verš 21, ktoré interpretujeme nie v zmysle náboženských zvykov, ako to býva časté, ale v zmysle obyčajového práva, a teda problémom epizódy vo Filipách nie je príslušnosť ku kultu, ale otázka prijatia obriezky a teda zmeny národnostnej/ občianskej príslušnosti.⁵⁹ Samozrejme s týmto problémom sa spája aj otázka možnosti dvojitého občianstva pre široké masy obyvateľstva a toho, či židovskú identitu v prvom storočí je možné považovať za občianstvo, čomu však chceme venovať samostatnú publikáciu.

⁵⁶ Zach 12, 9: „V ten deň vyhladáam a vyhladím všetky národy, ktoré pôjdu proti Jeruzalemu.“; Gn 22, 17: určite ťa požehnám a rozmnožím tvoje potomstvo ako hviezdy na nebi a ako piesok na morskom brehu; tvoje potomstvo sa zmocní brány svojich nepriateľov.; Ex 15,6: Tvoja pravica, Hospodin, silou preslávená, tvoja pravica, Hospodin, zničí nepriateľa.; Ex 23,22 – 23, 27: 22 Ak ho však budeš ochotne poslúchať a urobíš všetko, čo hovorím, potom budem nepriateľom tvojich nepriateľov a odporcom tvojich odporcov. 23 Veď môj anjel pôjde pred tebou a dovedie ťa k Amorejčanom, Chetitom, Perizzejcom, Kanaánčanom, Chivvijom a Jebúsejom, ktorých vyhubím... 27 Vyľakám ich pred tebou a uvrhnem do zmätku všetky národy, ku ktorým prideš, a všetkých tvojich nepriateľov zažením pred tebou na útek.

⁵⁷ JACOB, E. *Theology of the Old Testament*, s. 211.

⁵⁸ deCAZANOVE, O. Pre-Roman Italy, Before and Under Romans. In RÜPKE, J. *A Companion to Roman Religion*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2007, s. 49.

⁵⁹ Pozri DANIČIAKOVÁ, V. T. Paul in Acts 16:18 – 21 in the context of Roman law. In: ÁBEL, F. (ed.). *Receptions of Paul during the First Two Centuries: Exploration of the Jewish Matrix of Early Christianity*. Lanham, MD (USA): Lexington Books/Fortress Academic, 2023, s. 325 – 327.

Blížšie by sme však na tomto mieste chceli predstaviť zdanlivo nenápadný pojem *ομολογώ*. V texte Novej zmluvy toto slovo nachádzame spolu 26-krát,⁶⁰ pričom preklady, ktoré sú pre pojem ponúknuté sú vyhlásiť, utvrdiť/uistiť, potvrdiť, priznať, sľúbiť, dať sľub, či vyznať. V papyrologickej evidencii⁶¹ sa pojem nachádza spolu v 1577 výstupoch hľadania len v rozpätí rokov medzi 50 p. n. l. a 200 n. l., pričom v textoch kde je v názve uvedený obsah papyrusu väčšinou ide o zmluvy.

Tento pojem má teda svoje pevné miesto v zmluvnej terminológii a ako príklad by sme mohli uviesť zmluvné texty Archívu Babathy, kde toto slovo nachádzame v prakticky všetkých papyrusoch zmluvného charakteru. Spolu sa v archíve nachádza 7 takýchto textov (P. Yadin 5, 11, 17, 18, 20, 21 a 22), a ďalší je možné identifikovať v Archíve Salome Komais v P. Hever 65, kde ide o manželskú zmluvu podobnú akú nachádzame v Archíve Babathy v P. Yadin 18.⁶² Všetky tieto texty obsahujú *ομολογώ* v úvodných ustanoveniach zmluvy, pričom väčšina, s výnimkou P. Yadin 5 a P. Yadin 11, obsahujú v závere ešte aj stipulačnú doložku, čím strany dávajú najavo, že v prípade pochybností pred rímskymi súdnymi inštanciami má text platiť ako stipulácia. Za týmto účelom sú uvedené zmluvy aj koncipované vždy ako jednostranné obligácie (preto je kúpna zmluva v P. Yadin 21 a 22 rozdelená do dvoch textov). Pojem *ομολογώ* identifikuje Gaius vo svojich inštitúciách v 3, 93 ako ekvivalent latinského *spondeo*, ktorým sa zakladala stipulácia:

Sed haec quidem uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO propria ciuium Romanorum est; ceterae uero iuris gentium sunt, itaque inter omnes homines, siue ciues Romanos siue peregrinos, ualent. et quamuis ad Graecam uocem expressae fuerint, uelut hoc modo δώσεις ; δώσω· ὁμολογεῖς ; ὁμολογῶ· πίστει κελεύεις ; πίστει κελεύω· ποιήσεις ; ποιήσω, etiam hae tamen inter ciues Romanos ualent, si modo Graeci sermonis intellectum habeant; et e contrario quamuis Latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos ualent, si modo Latini sermonis intellectum habeant. at illa uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO adeo propria ciuium Romanorum est, ut ne quidem in Graecum sermonem per interpretationem proprie transferri possit, quamuis dicatur a Graeca uoce figurata esse.

Z toho dôvodu aj P. Yadin 5 a P. Yadin 11 interpretujeme ako stipuláciu, napriek chýbajúcej stipulačnej doložke.⁶³

⁶⁰ Príkladom by sme uviedli Mt 7, 23: vyhlásiť (ekumenický, katolícky, evanjelický preklad), vyznáť (Roháčkov preklad); Mt 10,32: vyznať (ekumenický, katolícky, evanjelický aj Roháčkov preklad); prisahať (evanjelický preklad), sľúbiť (ekumenický, katolícky, Roháčkov preklad); Lk 12, 8: vyznať (ekumenický, katolícky, evanjelický aj Roháčkov preklad); Jn 1, 20: vyznať (ekumenický, katolícky, evanjelický aj Roháčkov preklad); Jn 9, 22: vyznať (ekumenický, evanjelický, Roháčkov preklad), uznať (katolícky preklad); Jn 12, 42: priznať sa k niečomu (ekumenický, katolícky preklad), vyznávať (Roháčkov preklad); Sk 7, 17: dať sľub/zasľúbenie (ekumenický, katolícky, evanjelický aj Roháčkov preklad); Sk 23, 8: vyznávať (ekumenický, katolícky, evanjelický aj Roháčkov preklad); Sk 24, 14: priznať sa (ekumenický, evanjelický, katolícky preklad), vyznávať (Roháčkov preklad).

⁶¹ Pozri databázu.

⁶² Zmluvným textom je aj P. Yadin 19, kde sa nachádza darovanie „teraz a po smrti“ dcéry druhého manžela Babathy, tento však neobsahuje ani *ομολογώ* ani stipulačnú doložku v závere.

⁶³ Pozri DANČIAKOVÁ, V. T. The interaction between Roman ius civile and local provincial legal tradition: papyri P. Yadin 21 and P. Yadin 22 as Roman stipulatio. *Bratislava Law Review*, 2024, roč. 8, č. 1, s. 69 – 82.

Ako sme spomínali, tento pojem nachádzame aj v úvode ďalších zmlúv minimálne z rozpätia rokov medzi 50 p. n. l. až 200 n. l. a ako príklady by sme chceli uviesť kontrakt o pôžičke zrna v AnalPap 30 z roku 103 n. l., pracovná/služobná zmluva v bgu.7.1647 z roku 129 n. l., pôžička a splatenie dlhu v P.Mich. 9 568 z roku 92 n. l., či zmluva o predaji tiav v bgu.11.2112 datovaná medzi 25 – 75 n. l. a mnohé iné. Zaujímavé je, že papyrussy z Archívu Babathy sú jedny z mála, ktoré obsahujú začiatkom druhého storočia aj stipulačnú doložku. Táto prax sa objavuje vo väčšom rozsahu skôr po prijatí Constitutio Antoniniana v treťom storočí. Napriek tomu je vidieť, že kontrakty v zásade obsahovali už v úvodných ustanovení (v prvej vete samotnej zmluvy) výraz *ομολογώ* a dovolíme si argumentovať, že redukcia tohto pojmu na jednoduché „potvrdenie“ nie je namieste a naopak jeho použitie poukazuje na vznik kontraktu (hoci to nemusí byť vždy v zmysle rímskej stipulácie)⁶⁴.

V kontexte biblických textov, ktoré obsahujú výraz *ομολογώ* vyvstáva otázka, či by nebolo vhodné tieto texty vykladať práve v zmysle zmluvného vzťahu a to i na miestach, kde sa významovo hodí viac preklad v zmysle „vyznať“ a kde subjekt tohto výrazu vyznáva svoju vieru. Ako sme uviedli vyššie, je to práve zmluvný vzťah s Bohom (božstvami), ktorý je základom pre ľudské blaho a v konečnom dôsledku v judeo-kresťanskej tradícii aj spásu po smrti. V zmysle ustanovenia zmluvy je jednoznačne možné výraz *ομολογώ* chápať v Sk 7, 17,⁶⁵ kde text priamo odkazuje na zmluvu s Abrahámom. Toto vyznanie viery teda nie je len akýmsi prehlásením, ale vstupom do tohto zmluvného vzťahu. V tomto zmysle by sa dalo chápať aj Rim 10,9: 9 Ak ústami vyznávaš Pána Ježiša a v srdci veríš, že Ho Boh vzkriesil z mŕtvych, budeš spasený; (evanjelický preklad).⁶⁶ Druhá významová rovina, ktorá je nakoniec tiež spojená s právnym prostredím je „priznať sa“ v zmysle priznania viny, ako je to použité na príklad v Jn 1,20,⁶⁷ kde Ježiš vyznáva (priznáva), že nie je Kristus. V zmysle stipulácie nachádzame tento výraz jednoznačne použitý v Mt 14, 7, kde sa Herodes dáva sľub dcére Herodiady dať jej čokoľvek si žiada.⁶⁸ Slovo *ομολογώ* teda má nepochybne silný právny význam, ktorý by sa nemal ani v biblickej exegéze opomínať.

Záver

Zmluva ako základ vzťahu medzi božským a ľudským subjektom nie je niečo, čo by bolo špecifické pre judeo-kresťanskú tradíciu, ale vnímanie interakcie s bohom v podobe zmluvného (právneho) vzťahu nachádzame aj v rímskom kulte a to v podobe formálnych požiadaviek na vykonanie jednotlivých rituálov, aby sa tým zabezpečila želaná odozva božstva. Paralelu nachádzame aj v postupnej transformácii kultu Izraelského národa z rodinného uctievanie Boha na inštitucionálny centralizovaný systém s vyčlenením jednotlivcov zodpovedných za jeho fungovanie a za zachovávanie správneho vzťahu s Bohom pre

⁶⁴ Napríklad bgu.11.2112 je koncipovaný ako jednostranný záväzok, kde sa predávajúci zaväzuje (sľubuje) predat' ťavy kupujúcemu.

⁶⁵ *Καθώς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας ἧς ὁμολόγησεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ἠῤῥξῃσεν ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ*; 17 Ako sa potom približoval čas zasľúbenia, ktoré Hospodin s prisahou dal Abrahámovi, rástol a rozmnožoval sa ľud v Egypte, (evanjelický preklad).

⁶⁶ *ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ*.

⁶⁷ *καὶ ὁμολόγησεν καὶ οὐκ ἠρνήσατο, καὶ ὁμολόγησεν ὅτι Ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός*.

⁶⁸ *ὅθεν μεθ' ὅρκου ὁμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσῃται*.

zabezpečenie všeobecného mieru שלום, a to v dôsledku zmeny organizácie spoločnosti z kmeňového zväzku na štátny útvar, monarchiu. Rovnaký vývoj nastáva v rímskom kulte kde domáca kultická prax prechádza do rúk štátu a štátnych kňazských kolégií (hoci existovali aj súkromné), ktorého úlohou je zabezpečiť *pax deorum* prostredníctvom správneho uctievania bohov. Zmenou charakteru komunity už nie je totiž žiaduce, aby zodpovednosť za שלום/*pax deorum* bola ponechaná na jednotlivcoch, mení sa na národný/štátny záujem.

Pokiaľ ide o samotné pojmy, ktoré pomenúvajú zmluvné vzťahy v biblických textoch, zastávame názor, že tieto nie je možné redukovať na význam testament, keďže prevláda dvojstranný charakter záväzkov, ktoré nimi vznikajú. Obligácie sú na oboch, stranách, Boh prisľubuje ochranu a prosperitu a ľud prisľubuje svoju vernosť a poslušnosť. Voľbu pojmu *διαθήκη* na preklad hebrejského ברית nepovažujeme za interpretačný zámer (kontext to nakoniec ani nedovoľuje), ale za dôsledok nedostatočnej znalosti jazyka ako jazyka sekundárne naučeného. Jedine by snáď mohlo ísť o zdôraznenie božskej stránky zmluvy ako iniciátora, ale určite nie je možné redukovať tento význam na testament ako jednostranný právny úkon. Navyše, testament je úkon *mortis causa* a smrť Boha je asi ťažko možné predpokladať. Vzájomné interakcie medzi stranami a potreba viacerých obnovení tejto zmluvy, či už z dôvodu porušenia alebo zmeny zmluvných podmienok poukazujú na zmluvu *inter vivos*, ktorá je platná a účinná od momentu jej vzniku. Nakoniec aj táto zmluva by mohla byť vnímaná ako nepomenovaný kontrakt typu *do ut des* podobne ako je to v rímskom kulte, ktorý však na rozdiel od rímskej kultickej praxe zakladá sám Boh, ako ten, ktorý prvý poskytuje plnenie (vyslobodí ľud z Egypta a až následne žiada zaviazanie sa zmluvou). Rovnako, oba systémy vyžadujú určitú formu ktorá má byť dodržaná pri jednotlivých kultických úkonoch, kde modlitby a zvieracie obete sú rovnako súčasťou oboch systémov.

Antické židovstvo, rané kresťanstvo a rímsky kult nakoniec vykazujú viac podobností než sa bežne prezentuje. Zásadným rozdielom je počiatkový henoteizmus a následný monoteizmus judaizmu oproti polyteistickému charakteru rímskeho kultu a vnímanie Boha ako iniciátora zmluvného vzťahu s jeho ľudom, pričom v rímskom kulte je to skôr naopak. Zmluvný vzťah ako základ vzťahu s božstvom bol však zrejme všeobecne prijímanou premisou antického sveta a právo bežnou a pevnou súčasťou života človeka.

Nakoniec podobnosť nachádzame aj v povinnostiach človeka v živote, kde na prvom mieste je plnenie povinností voči Bohu. Takúto výzvu nachádzame u Cicera a i v Novej zmluve i v podobe 10 Božích prikázaní v Starej zmluve:

Quare hoc quidem effectum sit, in officiis deligendis id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. [Etenim cognitionem prudentiamque sequetur considerata actio; ita fit, ut agere considerate pluris sit quam cogitare prudenter]. Atque haec quidem hactenus. Patrefactus enim locus est ipse, ut non difficile sit in inquirendo officio quid cuique sit praeponendum videre. In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum, ex quibus quid cuique praestet intellegi possit, ut prima diis immortalibus, secunda patriae, tertia parentibus, deinceps gradatim reliquis debeantur. (Cic. Off. 1, 160)

No Peter a Ján im odpovedali: „Posúďte sami, či je pred Bohom spravodlivé viac poslúchať vás ako Boha. (Sk 4,19)

Peter a apoštoli odpovedali: „Boha treba poslúchať viac ako ľudí. (Sk 5, 29)

Povinnosť voči Bohu je teda na prvom mieste v oboch systémoch. Prikázania vynechávajú povinnosť voči vlasti, ale zachovávajú na druhom mieste (u Cicera na treťom) povinnosť voči rodičom a všetko ostatné je až za tým. Týmto nechceme povedať, že by tieto systémy vychádzali jeden z druhého, avšak nie je možné ich úplne postaviť do opozície a skúsenosť s nadprirodzenom bola v rôznych kultúrach zjavne vnímaná veľmi podobne, pričom do veľkej miery predstavovalo základ tejto skúsenosti.⁶⁹

⁶⁹ Samotné učenie o ospravedlnení v nemeckej reformačnej vetve pracuje so súdnou terminológiou.